Shiraz University
Journal of Children's Literature Studies
Semiannual, ISSN: 2783-0616
Spring - Summer 2026

OPEN ACCESS

Extended Abstract

DOI: 10.22099/JCLS.2025.53236.2114

The Convergence of Tripartite Temporal in the Refuge of the "Home"; Reflection on the *Poetics of Space* in Hector Malot's Novel, *In Family*

Ali Abbasi* (Corresponding Author)
Andia Abaei
Sara Sharifi

Introduction

Human perception of the past in the form of "memory" or "recollection" plays a special role in the spatio-temporal continuum of the mind. Time and space constitute two stable pillars of the continuum. The fundamental question is how can the continuity of past-present-future time in the space of the home be explained by human perception? For Husserl, the phenomenology of time appears as a stable continuum that always continues. Husserl and Bachelard's phenomenological analysis of "time" and "space" leads to an abstract understanding of how the continuity between these two elements is observed. Aspects related to the perception of the three stages of time in the domestic environment are explored in Hector Malot's novel *In Family*.

* Prof of Ferench Language and Literature, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
a-abbassi@sbu.ac.ir

Article Info: Received: 2025-07-20, **Accepted:** 2025-10-06

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

Discussion

Husserl's Phenomenology of Time: In Husserl's time-space continuum, time and space are subjected to phenomenology in a simultaneous and accompanying manner. This continuity is the basis of the nature of "transient phenomena" (Abdolkarim Rashidian 500). In this continuum, each "stage" has the characteristic of "irrepeatability" (Rashidian 500).

Phenomenology of the home space based on Gaston Bachelard's epistemology: The phenomenology of space is closely related to the past, because, according to Bachelard, it "realizes the phenomenology of the past" (Gaston Bachelard 15). "Home," according to Bachelard, can be an "instrument of analysis" for the human soul, because not only our memories but also our forgotten past and our "unconscious" reside in the home (Bachelard 19).

The convergence of tripartite temporal in the novel *In Family:* In the novel *In Family*, the space of the house takes on meaning both in the hut on the islet and in Perin's grandfather's mansion. Perrin takes refuge in these "houses": "The imagination continues to work even in the most humble shelters" (Bachelard 24). Thus, it is in the shelter of the home that memory and imagination rediscover each other. The temporal continuum carrying the past-present-future is brought into order and coherence by the force of the "home" in the forms of "memory" as the past and "dream" as the future. This means that the three stages of past, present, and future together form a "transitional" whole.

Conclusion

For Perrin, the heroine of Malot's story, the past is evoked through the soothing atmosphere of her shelters and at the same time she draws a dream of the future; because "home" is the space where dreams emerge and lost memories become actualized.

Keywords: Time, Husserl's phenomenology, *Poetics of space*, home, *In Family*.

References

Abbasi, A. (2011). *Structures of the imagination system from the perspective of Gilbert Durand: Function and methodology of imagination*. Scientific and Cultural Publications. [in Persian]

Aghajari, J., & Sahrai, A. (2010). Explanation of the phenomenological approach and method and its results in political science. *Journal of International Relations Studies, 3*(12), 8–37. https://sanad.iau.ir/Journal/prb/Article/1066370 [in Persian]

Bachelard, G. (1974). *La poétique de l'espace*. Presses Universitaires de France. [in French]

Charderon, H. (2022). De l'homme machine à l'homme social, la ville industrielle dans *Sans Famille* et *En Famille* d'Hector Malot. *Convergences Francophones, 7*(1), 14–27. [in French]

Crang, M., & Thrift, N. (2003). *Thinking space*. Routledge.

Currie, G. (2012). *Narratives and narrators* (M. Shahba, Trans.). Minouy-e Kherad Publications. [in Persian]

Danset-Leger, J. (1988). *L'enfant et les images de la littérature enfantine*. Pierre Mardaga. [in French]

Garousi, A., & Sadeghloo, T. (2021). Identifying factors affecting rural tourists' perception of environmental risk and its impact on tourist travel behavior (Case study: Villages in Torqabeh District, Binalood County). *Tourism Management Studies, 16*(55), 293–318. https://doi.org/10.22054/tms.2021 [in Persian]

Jahedjah, A. (2012). Time analysis in children's narrative poems. *Journal of Children's Literature Studies, 3*(1), 1–18. https://doi.org/10.22099/jcls.2012.421 [in Persian]

Kahnamouipour, J., & Khattate, N. (2023). *La critique littéraire*. SAMT. [in French]

Karimi, F., & Zaheri Abdehvand, E. (2023). Analysis of narrative temporality in Azaryazdi's rewritten stories of *Mathnavi* for children, based on Genette's and Nikolajeva's theories. *Journal of Children's Literature Studies, 14*(1), 189–218. https://doi.org/10.22099/jcls.2022.43047.1918 [in Persian]

Karimian, F. (2009). Space and the function of imagination in the works of Jean Giono: *The King Has No Entertainment*. *Critical Language and Literary Studies, 2*(1), 87–103. https://clls.sbu.ac.ir/article_99267.html [in Persian]

Kohnen, M. (2020). *L'enfant esclave dans l'œuvre d'Hector Malot: Une figure ambivalente du roman naturaliste*. Peter Lang Éditions. [in French]

Lefebvre, T. (2007). Un personnage d'Hector Malot. *Revue d'Histoire de la Pharmacie, 94*(356), 525–526. [in French]

Le Run, J. L. (2006). L'enfant et l'espace de la maison. *Enfances & Psy, 33*(4), 27–36. [in French]

Lyotard, J.-F. (1996). *Phenomenology* (A. Rashidian, Trans.). Ney Publications. [in Persian]

Malot, H. (1932). *En famille*. Éditions Ernest Flammarion. [in French]

Mollaei, R. (2017). Explaining the reality of the phenomenon and phenomenology: Based on Husserl's philosophy and its reconstruction based on Sadr al-Muta'allihin's philosophy. *Islam and Social Studies, 4*(16), 91–115. https://doi.org/10.22081/jiss.2017.64513 [in Persian]

Najafi Afra, M., & Khalednejad, S. (2021). Phenomenological components of Avicenna's epistemology: Relying on Husserl's phenomenological foundations. *Journal of Epistemological Research, 10*(22), 7–26. https://journals.iau.ir/article_689686.html [in Persian]

Nojoumian, A. (2006). Poetization of space in *One Hundred Years of Solitude*. *Research in Contemporary World Literature*, (27, Special Issue), 41–51. https://journals.ut.ac.ir/article_12424.html [in Persian]

Panahiazad, H., & Alizamani, S. (2014). Explanation and criticism of the phenomenology of religion. *Journal of Kalam Islami, 23*(90), 127–142. https://www.kalamislami.ir/article_61705.html [in Persian]

Pincet, Y. (2002). Hector Malot, romancier de la jeunesse active et volontaire. *Revue de littérature comparée, 304*(4), 479–491. [in French]

Pouliot, S. (2019). Hector Malot, l'écrivain instituteur. *Nouvelles Études Francophones, 34*(2), 215–218. [in French]

Rashidian, A. (2005). *Husserl in the context of his works*. Ney Publications. [in Persian]

Safari Sedigh, R., & Shayganfar, N. (2023). On phenomenological aspects of minimalism in the field of graphic design. *Scientific Journal of Motaleat-e Tatbighi-e Honar, 12*(24), 13–27. http://dx.doi.org/10.61186/mth.12.24.13 [in Persian]

Vion-Dury, J., Grassin, J. M., & Westphal, B. (2001). *Littérature et espaces*. Presses Universitaires de Limoges. [in French]

Zahavi, D. (2013). *Husserl's phenomenology* (M. Sahebkar & I. Vaghefi, Trans.). Roozbahan Publications. [in Persian]

مجله‌ی مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز
بهار و تابستان ۱۴۰۵
شاپا الکترونیکی: ۰۶۱۶-۲۷۸۳
مقاله‌ی علمی پژوهشی، دوفصلنامه، سال ۱۷، شماره‌ی اول
بهار و تابستان ۱۴۰۵، پیاپی ۳۳، صص ۱۳۹-۱۵۱
OPEN ACCESS
DOI: 10.22099/JCLS.2025.53236.2114

همگرایی زمان‌های سه‌گانه در مأوای «خانه»؛ بازتاب بوطیقای فضا در رمان *باخانمان* اثر هکتور مالو

علی عباسی*
آندیا عبائی**
سارا شریفی***

چکیده

ادراکِ زمان و فضا نزد انسان موجب شکل‌گیریِ یک پیوستار ذهنی می‌شود؛ از طریق یادآوریِ گذشته می‌توان به مرور تجربه‌هایِ سپری‌شده در دنیای گذشته نائل آمد و تصورِ آینده باعث جدایی میان انسان و زمانِ حال می‌شود. فضای «خانه» به‌عنوان فضایی که انسان به‌طور مستمر در آن پناه می‌جوید، جایگاه متمایزی با فضاهای دیگر دارد. هدف از این پژوهش دستیابی به ادراکِ زمانِ مکانمند در ارتباط با فضای خانه است. چگونه پیوستگیِ زمان‌های «گذشته، حال، آینده» در فضای خانه نزد ادراکِ انسان تبیین می‌شود؟ برای پاسخ به این پرسش، ابتدا از طریق رهیافت پدیدارشناسیِ هوسرل، نحوه‌ی ادراکِ انسان از «زمان» بررسی می‌شود. سپس براساس تخیل‌شناسیِ فضا در *بوطیقای فضا* اثر گاستون باشلار، ارتباط میان ادراکِ زمانی‌مکانی و فضای خانه مطالعه می‌شود. درنهایت، با اتکاء بر نظریاتِ هوسرل و باشلار، جایگاه خانه به‌مثابه محل همگرایی ادراکاتِ سه‌گانه‌ی زمانی‌مکانی در رمان *باخانمان* اثر هکتور مالو تحلیل می‌شود. به‌عنوان نتیجه، «خانه» فضایی است که نزد قهرمان نوجوان داستان دارای کارکردی ویژه در معناسازیِ تجربه‌ی او از زمان و فضا است، زیرا به تحقق «خاطره» و «رویا» در ذهن او می‌انجامد. به همین سبب است که فضای خانه می‌تواند همچون نیروی نظم‌دهنده باعث ایجاد پیوستگی میان زمان‌های سه‌گانه در ادراک انسان شود.

واژه‌های کلیدی: *باخانمان*، *بوطیقای فضا*، پدیدارشناسی زمان، خانه، هوسرل.

* استاد زبان و ادبیات فرانسه دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران a-abbassi@sbu.ac.ir (نویسنده‌ی مسئول)
** استادیار زبان و ادبیات فرانسه دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران a_abai@sbu.ac.ir
*** دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فرانسه دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران sarah.sharifi1@mail.sbu.ac.ir

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۴/۲۹، تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۷/۱۴

COPYRIGHTS ©2026 The author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY-NC 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the Original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publisher.

۱. مقدمه

درک انسان از زمانِ گذشته می‌تواند در جریان لحظاتی که در «اکنونِ» او در حال گذر هستند، رخ دهد، این ادراک در قالب «خاطره» یا «یادآوری» نقش ویژه‌ای در پیوستار زمانی‌مکانیِ ذهن او دارد. نظمِ موجود در این پیوستار همواره در ارتباط با ترتیب وقایع قرار دارد. ازآنجاکه ادراکِ زمان با تجربه‌ی فضا مرتبط است، زمان و مکان دو رکنِ پایدار پیوستاری را تشکیل می‌دهند که در ذهن انسان خواه‌ناخواه وجود دارد. گذشته‌ی انسان خواه به‌صورت عامدانه از طریق کنشِ به‌خاطرآوردن و خواه به‌صورت ناخودآگاه در ضمیر شناختی او از طریق تداعیِ تجربه‌های پیشین بازسازی می‌شود. پرسش اساسی این است که چگونه پیوستگیِ زمان‌های «گذشته، حال، آینده» در فضای خانه نزد ادراکِ انسان تبیین می‌شود؟ با درنظرگرفتن مراحلی که می‌بایست برای پاسخ به این پرسش طی شود، سؤالات فرعی دیگری نیز طرح می‌شوند: در پیِ بازسازیِ زمانِ گذشته، پیوستار زمانی‌مکانیِ ادراک دستخوش چه تحولاتی می‌شود؟ آیا محیط خانه در ادراکِ زمانِ مکانمند نقشی متفاوت از فضاهای دیگر دارد؟ و تجربه‌ی زیست در فضای خانه چه تأثیری بر ترتیب زمانیِ وقایع در ذهن انسان می‌گذارد؟ فرض بر این است که فضای خانه به‌خاطر دارابودن ویژگی‌هایی که زمینه‌ی یادآوریِ خاطرات را فراهم می‌سازد، می‌تواند هماهنگی ویژه‌ای میان عناصر زمان و مکان برقرار سازد و بدین‌ترتیب به ادراک مفهوم پیوستگیِ زمانی در ذهن انسان بیانجامد. برای تحلیل و تدقیق این سؤالات نیاز است که ابتدا، ماهیت زمان و فضا تحلیل شود. از طرفی نزد هوسرل[1]، پدیدارشناسیِ زمان همچون پیوستاری پایدار ظاهر می‌شود که همواره تداوم دارد. با بررسی جایگاه لحظاتِ گذشته، حال و آینده در این پیوستار قصد داریم ترتیب قرارگیریِ زمان‌های سه‌گانه در ادراک انسان را بررسی و کاوش کنیم. از طرفی دیگر، پدیدارشناسیِ فضا در آراء گاستون باشلار[2] با تکیه‌بر فضای «خانه» در اثرش به نام *بوطیقای فضا*[3] صورت می‌گیرد، بنابراین با تبیین پیوستار زمانیِ هوسرل در فضایی که باشلار ترسیم می‌کند، می‌توان به ارزش زمانیِ «خاطره» و «رؤیا» پی برد. تحلیل پدیدارشناسانه‌ی «زمان» و «فضا» نزد هوسرل و باشلار به دستیابی به ادراکی انتزاعی از چگونگیِ رعایت پیوستگی میان این دو عنصر منجر می‌شود. در ادامه، سعی می‌شود برای ادراکِ عینی از تجسمِ انتزاعیِ پیوستار زمانی‌مکانی، نمودهای مرتبط با ادراکِ مراحلِ سه‌گانه‌ی زمانی در محیط خانه را در ادراک پرین، قهرمان نوجوان رمان *باخانمان* اثر هکتور مالو واکاوی کنیم. این پژوهشِ تحلیلی، با اتکاء بر مطالعه‌ی کتابخانه‌ای درصدد است تجسمی عینی از ادراکِ انتزاعیِ زمانِ درونی و مکانمندیِ زمان نزد هوسرل و باشلار را ارائه کند

۲. پیشینه‌ی پژوهش

درباره‌ی تحلیل رمان *باخانمان* یا *در خانواده*[4] از هکتور مالو پژوهش‌های متنوعی صورت گرفته است:

در پژوهشی، ویژگی‌های شخصیت پرین در این رمان؛ همچون «خوش‌بینی» (Pincet, 2002) بررسی شده است. براساس این مقاله، پرین شخصیتی امیدوار دارد. هم‌چنین تصویر «کودکِ برده» (Kohnen, 2020) یا به تعبیری دیگر، تصویر کودکانی که در رمان‌های هکتور مالو به کار واداشته شده‌اند، در کتاب *کودک برده در آثار هکتور مالو* بررسی شده

---

1. Edmund Husserl
2. Gaston Bachelard
3. *La poétique de l'espace*
4. *En famille*

است، در این کتاب به انواع رمان‌های هکتور مالو پرداخته شده است و درباره‌ی رمان *باخانمان*، به شخصیت پسرکی که در سیرک کار می‌کند و پرین در مسیر مسافرت با او آشنا می‌شود و همین‌طور به شخصیت نوجوانانی که در کارخانه کار می‌کنند، اشاره شده است. در نوشته‌ای با هدف بررسی پرسوناژهای کودک و نوجوان در رمان‌های هکتور مالو، ابعاد شخصیت فرد «طماع[1]» (Lefebvre, 2007) در رمان *باخانمان* در قالب جستار بررسی شده است. در مقاله‌ی «از انسان ماشینی تا انسان اجتماعی، زندگی صنعتی در *بی‌خانواده* و *در خانواده* از هکتور مالو» به «تحولات جامعه‌ی صنعتی از دیدگاه کودکان» در دو کتابِ کودک و نوجوان از مالو، به‌ویژه *باخانمان* پرداخته شده است (Charderon, 2022). و درنهایت، در مقاله‌ی « هکتور مالو، نویسنده‌ی معلم» (Delahaye, 2019) به نقش و سهم این نویسنده‌ی قرن نوزده در آموزش کودکان و نوجوانان اشاره شده است. اما در پژوهش‌های اشاره‌شده، رویکرد تحلیل همگرایی و پیوستگیِ زمانی‌مکانی مدّنظر پژوهشگران مربوطه نبوده است.

براساس پدیدارشناسیِ هوسرل، تاکنون پژوهش‌های گوناگونی با هدف بررسی پدیده‌ای در حوزه‌ی علوم انسانی یا اثری هنری انجام شده‌اند: از جمله‌ی این پژوهش‌ها در حوزه‌ی پژوهش هنر می‌توان به « تأملی در وجوه پدیدارشناسانه‌ی مینیمالیسم در گستره‌ی طراحی گرافیک» (صفری‌صدیق و شایگان‌فر، ۱۴۰۱) اشاره کرد. همچنین در زمینه‌ی فلسفی، پدیدرشناسی هوسرل نه‌تنها اساسِ مطالعه‌ی دیگر متفکرانِ فلسفه‌ی غرب قرار گرفته است، بلکه در مطالعات فلسفه‌ی اسلامی نیز به کار برده شده است: برای مثال می‌توان به پژوهش «مؤلفه‌های پدیدارشناختی معرفت‌شناسی ابن سینا: با اتکاء به مبانی پدیدارشناختی هوسرل» (نجفی‌افرا و خالدنژاد، ۱۴۰۰) اشاره کرد. به این ترتیب، در مطالعات دینی نیز کاربرد پدیدارشناسی هوسرل توجه‌ها را به خود جلب کرده است: «تبیین و نقد پدیدارشناسی دین» (پناهی‌آزاد و علیزمانی، ۱۳۹۳)، «تبیین واقعیت پدیدار و روش پدیدارشناسی براساس فلسفه هوسرل و بازسازی آن براساس فلسفه‌ی صدرالمتالهین» (ملایی، ۱۳۹۶). در سایر رشته‌های علوم انسانی مانند سیاست و گردشگری نیز پژوهش‌هایی با استناد بر پدیدارشناسی هوسرل انجام شده است: «شرحی بر رهیافت و روش پدیدارشناسی و نتایج آن در علوم سیاسی» (آقاجری و صحرایی، ۱۳۸۹) و «شناسایی عوامل مؤثر بر ادراک گردشگران روستایی از ریسک مخاطرات محیطی و تأثیر آن بر رفتار سفر گردشگر» (گروسی و صادقلو، ۱۴۰۰).

از طرفی دیگر، پژوهش‌هایی به‌منظور واکاوی آثار ادبی با اتکاء بر پدیدارشناسی فضا براساس آراء گاستون باشلار صورت گرفته است: در مقاله‌ی «فضا و کارکرد تخیل در اثر ژان ژیونو: *شاه سرگرمی ندارد*» (کریمیان، ۱۳۸۸) مطالعه‌ی «فضاهای ویژه» در ارتباط با «کارکرد تخیلِ» براساس پدیدارشناسی فضا نزد باشلار و تخیل‌شناسیِ ژیلبر دوران انجام شده است و در مقاله‌ی «شاعرانگی فضا در *صد سال تنهایی*» (Nojoumian, 2006)، فضاهای شهری و خانه در رمان *صد سال تنهایی* اثر گابریل گارسیا مارکز براساس دیدگاه گاستون بررسی شده است.

بررسی ادراک زمان نزد کودک نه‌تنها از رهگذر واژگان، بلکه از طریق تصاویر نیز محقق می‌شود. براساس کتاب *کودک و تصاویرِ ادبیات کودکان*، حتی «یک تصویر منفرد نیز می‌تواند گذر زمان را القا کند، اگر آنچه به تصویر می‌کشد شامل شخصیت‌ها یا اشیایی باشد که به‌وضوح در حرکت هستند» (Danset-Leger, 1988: 148). از سویی دیگر، در ارتباط با رابطه‌ی میان زمان و مکان، براساس کتاب *ادبیات و فضاها*، تعمق بر فضا به خنثی‌شدن گذرندگی زمان می‌انجامد (Vion-Dury and al., 2001: 125). بررسی فضای خانه در ادبیات کودک محل بحث برخی پژوهش‌ها بوده است، از

[1]. Rapace

جمله در پژوهش «کودک و فضای خانه» (Le Run, 2006) خانه به منزله‌ی سرپناهِ کودک در شکل‌گیری تجربه‌ی شناختی و عاطفیِ او از محیط پیرامون نقش ماندگاری دارد. اما در پژوهش اشاره‌شده به بررسی انواع نمودهای مکانی که حکم «خانه» را در ادراک کودک دارند، صرف نظر از رابطه‌ی مکان با زمان پرداخته شده است.

اما در ارتباط با موضوعِ تحلیل عنصر زمان در ادبیات کودک، مقاله‌ی «بررسی جایگاه زمان در اشعار روایی کودکان» (جاهدجاه، ۱۳۹۱) به بررسی نقش اشعار روایی در پرورش ادراک زمان نزد کودکان گروه سنی «الف» پرداخته شده است. اما در مقاله‌ی پیش رو، نحوه‌ی ارتباط عناصر زمانی با عناصر مکانی در ادراک شخصیت نوجوان رمان *باخانمان* محل بحث است. در مقاله‌ی «تحلیل زمانمندی روایت در داستان‌های بازنویسی آذریزدی از مثنوی برای کودکان (براساس نظریه‌ی ژنت و نیکولایوا)» (کریمی و ظاهری‌عبده‌وند، ۱۴۰۲) به بررسی نحوه‌ی کارکرد «الگوی زمانمندیِ» متناسب با فهم کودکان از زمان در داستان‌های بازنویسی آذریزدی از مثنوی پرداخته شده است. در مقاله‌ی «بررسی تطبیقی مؤلفه‌های ساختاری زمان در دو داستان آیینی کودک و نوجوان «راز آن بوی شگفت» و «سفیدتر از برف خوشبوتر از یاس» براساس نظریه‌ی ژرار ژنت»، انواع مؤلفه‌های عنصر زمان در روایت مانند «تداوم، نظم، بسامد» در شکل‌گیری ساختار زمان تحلیل شده است. در واقع، موضوع پژوهش‌های اشاره‌شده، خواه بررسی عنصر زمان بدون درنظرگرفتن ارتباط معنادارِ آن با عنصر مکان و خواه تحلیل «فضا» صرف نظر از «زمان» بوده است. حال آنکه در پژوهش پیش رو بر آن هستیم تا ارتباط تنگاتنگ دو عنصر زمان و مکان را در شکل‌گیری ادراکِ شخصیت نوجوان در رمان *باخانمان* واکاوی کنیم.

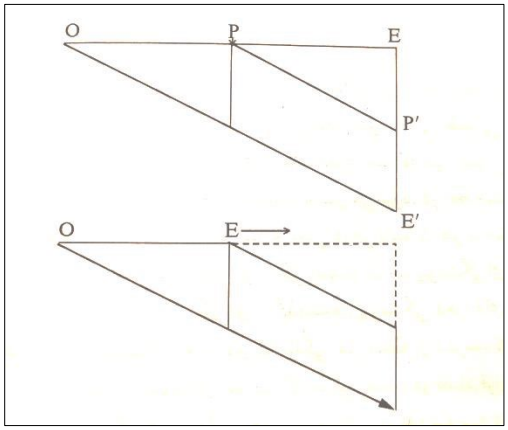
۳. مبانی‌نظری پژوهش: پدیدارشناسی زمان و فضا

برای ادراکِ پیوند میان زمان و فضا، ابتدا بنابر نظریه‌ی زمان نزد هوسرل[1]، سعی می‌شود اجزای پیوستار زمانی‌مکانی و جایگاه «یادآوری» در این پیوستار تبیین شود. سپس مطالعه‌ی فضا و به‌ویژه فضای «خانه» براساس *بوطیقای فضا* اثر گاستون باشلار[2] واکاوی می‌شود. در ادامه، تجسمی از ادراک زمان و فضا در رمان *باخانمان* اثر هکتور مالو بررسی شود.

طبق «نظریه‌ی بازنمایی ادراک»[3]، ازآنجاکه «هر ادراکی متضمن دو ماهیت متفاوت است، ابژه‌ی برون‌ذهنی و بازنمایی درون‌ذهنی» (زهاوی، ۱۳۹۲: ۶۷)، می‌توان فضا را همچون نمودِ برون‌ذهنیِ زمان تصور کرد. شاید بتوان دلیل این امر که نزد هوسرل پیوستگیِ زمانی بدون پیوستگیِ مکانی متصور نیست را از این رهگذر دریافت. در واقع، در پیوستار زمانی‌مکانی هوسرل، زمان و مکان به‌صورتِ توأم و همراهِ یکدیگر در معرضِ پدیدارشناسی قرار می‌گیرند. در اینجا با دو اصل روبه‌رو هستیم: از طرفی، در فرایند «یادآوریِ نزدیک» (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۶)، آن نقطه‌ی منشأ گذشته نیست که بالفعل می‌شود، بلکه خودِ کنشِ یادآوری است که واجد ارزشِ زمان حال شده و بالفعل است. از طرفی دیگر، هوسرل ارتباطِ میان زمان حال و گذشته‌ی نزدیک که از طریق کنشِ «یادآوریِ نزدیک» (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۶) پی‌درپی روی می‌دهد را به صورت خط‌چین ترسیم نموده تا از این طریق تجسّم آن را متمایز از ارتباط میان زمان حال با گذشته‌ی دور که با خط ممتد رسم شده است، محقق سازد.

---

1. Edmund Husserl (1859-1938)
2. Gaston Bachelard (1884-1962)
3. Representative theory of perception

شکل شماره‌ی ۱. ارزش‌های مکانی متفاوت برای مرحله‌های متفاوتِ گذرندگی (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۲)

در واقع، خط مورب P تا 'P نشان‌دهنده‌ی موقعیت گذشته‌ی نزدیک است، درحالی‌که مکانِ گذشته‌ی دور در اعماق شیب عمودیِ نمودار، یعنی در حد واسط 'P تا 'E قرار دارد.

بنابراین، مراحلِ مربوط به زمان گذشته‌ی نزدیک توسط «یادآوریِ نزدیک» (همان: ۵۰۶) بازیابی می‌شوند و گرچه این عمل به بازسازیِ خودِ کنش «یادآوری» می‌انجامد و نه آن نقطه‌ی زمانیِ سپری‌شده، اما می‌توان «یادآوریِ نزدیک» (همان: ۵۰۶) را گونه‌ای از بازنماییِ مرحله‌ی سپری‌شده تلقی کرد، زیرا براساس «نظریه‌ی بازنمایی ادراک» ماهیتِ «یادآوریِ نزدیک» از نوعِ «بازنمایی درون‌ذهنی» (زهاوی، ۱۳۹۲: ۶۷) است.

برای بررسی ارزش زمانیِ آینده در حال، در کنش «پیش‌بینی»، بار دیگر نمودار شکل یک را به‌دقت بررسی می‌کنیم: اگر خود را در نقطه‌ی P در نمودار بالا در نظر بگیریم، یعنی در لحظه‌ی «اکنون» قرار داریم، اما عمر این لحظه‌ی «اکنون» بسیار کوتاه است؛ زیرا لحظه‌ی «اکنون» حدِ فاصل میان مجموعه‌ای از «یادآوری‌ها» و مجموعه‌ای از «پیش‌بینی‌ها» قرار دارد (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۴). به محض آنکه، لحظه‌ی «اکنون» وقفِ پیش‌بینی‌هایی شود که متعلق به زمان آینده است، آن «اکنون» واجد ارزش زمان گذشته‌ی نزدیک در مقایسه با رویدادهای پیش‌بینی‌شده می‌شود: بنابراین دیگر ارزش زمانِ حال را ندارد. بنابراین، زمانِ حال در صورت گرایش به آینده تبدیل به گذشته‌ای می‌شود که به‌تدریج رو به پایین می‌رود. علت پدیداریِ این جابه‌جاییِ زمانی این است که با تخیّل یا اندیشه به رویدادی در زمان آینده، از «اکنون» جدا شده و رهسپار «آینده» می‌شویم و چون آن «اکنون» در مقایسه با آینده، گذشته‌ی آینده تلقی می‌شود، به تدریج رنگ‌وبوی ارزش گذشته را به خود می‌گیرد؛ بدین‌ترتیب از ارزش زمان حالِ آن کاسته می‌شود. در جمله‌ی زیر ادراک پدیداریِ زمان «آینده در حال» در اندیشه‌ی هوسرل وصف شده است:

> «فرض کنیم «اکنون» در نقطه‌ی P قرار داریم و خودمان را در میدانی از حضورها (غروب، خانه، میز، آدم‌ها و غیره) می‌یابیم. این میدان به‌تدریج در افقی از یادآوری‌ها گسترش می‌یابد و در افقی از پیش‌بینی‌ها فراافکنده می‌شود. کم‌کم لحظه‌ی اکنون را به‌عنوان گذشته‌ی نزدیک درک می‌کنم. هنوز از آن جدا نیستم زیرا آن را به‌خوبی باز می‌شناسم. سپس این لحظه دورتر می‌شود و من دیگر آن را بی‌درنگ به یاد نمی‌آورم» (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۳).

به این ترتیب، تنها تصورنمودنِ زمان آینده باعث می‌شود که «اکنونِ» زمانِ حال به مجموعه‌ی اکنون‌های زمانِ گذشته که هرکدام دارای نقطه‌ی منشأ مخصوص به خود هستند، ملحق شود. به این خاطر است که سرشتِ «اکنون» محصور به یک نقطه‌ی زمانیِ مشخص نیست، بلکه بیشتر در حال گرویدن به آینده یا به گذشته است: «اکنون بسته نیست، بلکه به

سوی آینده و به سوی گذشته تعالی می‌جوید» (لیوتار، ۱۳۷۵: ۱۰۸). در راستای واکاوی «فضا» که عاملی تعیین‌کننده در ادراک پیوستار زمانی قلمداد می‌شود، اصول پدیدارشناسیِ فضای خانه براساس معرفت‌شناسیِ گاستون باشلار مطالعه می‌شود.

گاستون باشلار اندیشمند و فیلسوف فرانسوی (۱۸۸۴-۱۹۶۲) است؛ او پس از سال‌ها تحصیل، تحقیق و تدریس در حوزه‌ی فلسفه‌ی علم به «معرفت‌شناسی»[1] روی آورد (Kahnamouipour and Khattate, 2023: 101). باشلار نتیجه‌ی تجربیات و دریافت‌های خود را در کتب متعدد شرح داده است، کتاب *بوطیقای فضا*(۱) تجربه‌ی ادراکِ فضا در جهانِ ماده نزد این متفکرِ خلاق است. او از دیدگاهی عینی[2] و از قلمرو علم فیزیک وارد کاوش‌های روان‌شناسی و ادبیات شد و در جست‌وجوی این بود که پی به اسرار دنیای مرموز متافیزیک ببرد. او سعی داشت ماهیت خیال را بکاود تا به شناخت یک تصویر خیال‌انگیز دست یابد. از این رهگذر، او پدیدارشناسی را همچون ابزاری کارآمد برای ادراکِ خیال معرفی می‌کند:

«به نظر می‌رسد که سرشتِ این گذارِ فراذهنیِ تصویر خیالی[3] را نمی‌توان تنها با منابع عینیِ عادی فهمید. تنها پدیدارشناسی، یعنی ملاحظه‌ی مبدأ تصویر خیالین در آگاهیِ جمعی است که می‌تواند در راستای احیای ذهنیت تصاویر خیال‌انگیز، سنجش وسعت این تصاویر، نیرو و معنای گذار فراذهنیِ آن به ما کمک کند» (Bachelard, 1974: 3).

پدیدارشناسیِ فضا با زمانِ گذشته ارتباط تنگاتنگ دارد، زیرا به عقیده‌ی باشلار «پدیدارشناسی گذشته را محقق می‌سازد و در مقابلِ امر نوظهور قد علم می‌کند» (Ibid: 15). «خانه»[4] از نظر باشلار می‌تواند «ابزار تحلیل»[5] برای روح انسانی باشد، زیرا نه‌تنها خاطراتِ ما، بلکه گذشته‌ی فراموش‌شده‌ی ما و همچنین «ناخودآگاه» ما در خانه سکونت دارند (Ibid: 19). نزد باشلار، خانه در هیبت اقامتگاه‌های مختلفی که در طول زندگی در آن‌ها پناه می‌جوییم، در مقام حافظ و نگهبان خاطراتِ روزگار قدیم جایگاه مستحکمی در پیوند خاطره و خیال نزد انسان دارد: «وقتی در خانه‌ای جدید، خاطراتِ خانه‌های قبلی به سراغمان می‌آید، [از این طریق] وارد قلمروِ کودکیِ راکدِ خود می‌شویم، قلمروی «راکد» همچون [مرحله‌ای] «خارج از حافظه»[6] (Ibid: 25). در واقع، محیطِ «خانه» فضایی کاملاً متمایز از سایر فضاهاست، چون نیروهایی نظیر «اندیشه»، «حافظه» و «تخیل» در فضای خانه به‌صورتی پویا با هم ترکیب می‌شوند و تجسمی از گذشته و آینده را همزمان پیش می‌برند (رک. Ibid: 24-2). به این ترتیب، خاطراتِ خانه‌های قبلی وارد خانه‌ی جدید می‌شوند، ازآنجاکه فضای مسکونیِ خانه به‌مثابه مأوا و پناهگاه تلقی می‌شود، زمینه‌سازِ ورود به عالم گذشته از طریق تداعیِ خاطرات و همچنین، ورود به عالم آینده از طریق خیال‌پردازی است. «خانه همزمان ما را به تصاویر خیالیِ پراکنده[7] و تصاویر منسجم[8] مجهز می‌کند. درباره‌ی این دو گروه از تصاویر، می‌توانیم اثبات کنیم که خیال‌پردازی ارزش‌های واقعیت را شدت می‌بخشد» (Bachelard, 1974: 23). در مباحث پیش رو پیوند میان خیال و واقعیت و ارتباط این پیوند با محیط خانه در رمان *باخانمان* بررسی و واکاوی می‌شود.

---

1. L'épistémologie
2. Objectif
3. Transsubjectivité de l'image
4. la maison
5. *un instrument d'analyse*
6. Immémorial
7. Des images dispersées
8. Un corps d'images

۴. تحلیل و بررسی

۴. ۱. مکانمندی زمان در خانه‌های محل سکونت پرین

رمان *در خانواده*[۱] اثر ماندگار ادبیات کودک و نوجوان فرانسه و نوشته‌ی هکتور مالو[۲] نویسنده‌ی قرن نوزدهم است، ازآنجاکه این اثر به زبان فارسی با عنوان *باخانمان* ترجمه و شناخته شده است، در پژوهش حاضر، از نام این اثر با عنوان *باخانمان* یاد می‌شود، اما نگارندگانِ این پژوهش برای ارائه‌ی جملات اصلی این رمان و تفسیر دقیق واژگانی و معناشناختی این جملات به متن اصیل و زبان مبدأ این اثر رجوع کرده‌اند. تفسیرهای پیش رو مرتبط با برهه‌ای از زندگی پرفرازونشیب قهرمان نوجوان داستان، دخترک تنهایی به نام پِرین[۳] است که بعد از مرگ پدر و سپس مادرش، با هزار امید در جست‌وجوی آغوش امن پدربزرگش مسافتی طولانی و سخت را می‌گذراند. او پس از ورود به شهر ماراکور از بیم آنکه پدربزگش او را نپذیرد، پا پیش نمی‌گذارد، اما علی‌رغم آنکه فقط یازده یا دوازده سال دارد، با تحمل سختی‌ها و موانعِ فراوان موفق می‌شود تا کارهایی را که بر عهده‌اش گذارده می‌شود به بهترین شکل ممکن انجام دهد، درنهایت به سِمَت منشی مخصوص آقای وولفران، یعنی پدربزرگی که هنوز از وجود نوه‌اش در کارخانه‌ی خود آگاه نبوده است، استخدام می‌شود. فصل بیست‌وسوم این رمان، ورود پرین به خانه‌ی پدربزرگش را بازگو می‌کند. این خانه همان مأوا و امیدی است که در اندیشه‌های کودکانه‌ی پرین در تمام طول سفر دشوارش پروبال می‌یابد. کمی قبل از سکونت او در خانه‌ی مجللِ پدربزرگ، پرین مدت خیلی کوتاهی در پانسیون و مدت طولانی‌تری در کلبه‌ی میان برکه زندگی کرده بود. در ادامه قصد داریم، دو سکونتگاهِ اصلی قهرمان کوچک این رمان، یعنی فضای کلبه‌ی میان برکه و فضای خانه‌ی پدربزرگ را با یکدیگر مقایسه کرده تا ادراکِ پیوستگیِ زمانی‌مکانی حاکم بر این دو فضا را با یکدیگر مقایسه و تطبیق دهیم.

حضور زمان‌های سه‌گانه در فضای خانه معناساز است و متمایز از سایر فضاهای دیگر است: همان‌طور که به‌زعم باشلار «خانه یکی از بزرگ‌ترین نیروهای منسجم‌کننده‌ی تفکرات، خاطرات و رویاهای انسان است. در این انسجام، منعطف‌ترین عضو همانا رؤیاپردازی است» (Bachelard, 1974: 26). از این دیدگاه؛ «بهتر است به فضا، به‌عنوان یک فعل نزدیک شویم تا یک اسم» (Crang and Thrift, 2003: 125)، زیرا اگر به «فضا» همچون «فعلِ منسجم‌کننده» بنگریم، بدین‌سان حدوحدود و قدرتی که فعل در ساخت جمله دارد، به «فضا» با هدف خلق عرصه‌ای برای بودگیِ انسان داده می‌شود. همچنین، نیروی این واژه از قدرت سکونِ آن ساطع می‌شود: چون «فضا ذاتاً ثابت است[۴]» (Ibid: 125). هرچند که «هر فضای واقعاً مسکونی، واجد جوهره‌ی مفهومِ خانه است»(Bachelard, 1974: 24). اما صرف نظر از قابلیت سکونت، آنچه باعث «خانه»شدن یک محیط برای ساکنانش می‌شود، ویژگی مأواگونه‌ی خانه است، زیرا همچون پناهگاهی آرام برای پناهجویی است که او در درون خود جای داده است. نزد باشلار، ویژگی‌های مأواگونه‌ی «خانه»، باعث می‌شود که این مکان متفاوت و متمایز از یک «ابژه»[۵] (Ibid: 23) قلمداد شود. در چنین فضایی افکار و رویاهای ما شروع به بنیان نهادن می‌کنند؛ ما در فضای خانه در انطباق با تمامِ دیالکتیک‌های حیات زندگی می‌کنیم و ریشه‌های ما در آن نهادینه می‌شود (Ibid: 24). در رمان *باخانمان*، فضای خانه هم درباره‌ی کلبه‌ی محقری که در میان برکه پشت درختان پنهان شده است و برای مدتی کوتاه پناهگاه پرین می‌شود، اطلاق‌شدنی است و هم درباره‌ی عمارت پرزرق‌وبرق رئیس

---

1. *En famille*
2. Hector Malot (1830-1907)
3. Perrine
4. Space is immanent (Crang and Thrift, 2003, p. 125)
5. Objet

کارخانه که همان پدربزرگ پرین است. درواقع، بزرگ یا کوچک، مجلل یا محقر بودن در مفهوم «خانه» جایی ندارد، پرین در پناه این «خانه»ها آرام می‌گیرد: «تخیل در محقرانه‌ترین سرپناه‌ها هم به کار خود ادامه می‌دهد [...] زیرا [قدرت] تخیل دیوارهایی با سایه‌هایی ناملموس می‌سازد» (Ibid: 24). همچنین، براساس منظومه‌ی شبانه‌ی نظام تخیلِ ژیلبر دوران، مأوای خانه در منظومه‌ی شبانه جای می‌گیرد، زیرا آرامش اساساً ویژگیِ نظامِ شبانه است. «در این منظومه‌ی [شبانه] یاد می‌گیریم که چگونه ترس را نیاموزیم» (عباسی، ۱۳۹۰: ۹۱)، نبود ترس از تنهایی زاده‌ی آرامش پرین در فضای خانه‌ی منحصربه‌فردش، یعنی در کلبه‌ی میان برکه است. همان‌طور که وقتی پدربزرگش به راز زندگی پرین در آن کلبه‌ی متروک پی می‌برد، با تعجب از او می‌پرسد چگونه در چنین جای دورافتاده‌ای نترسیده است و پرین به صراحت می‌گوید: « من به نترسیدن عادت کرده‌ام» (Malot, 1932: 394). در واقع، اگر ساکن خانه چنین احساس آرامشی را بیابد، آن خانه دنیای او می‌شود: «خانه، گوشه‌ای از دنیای ما است، [...] اولین جهان ما است. به‌راستی، خانه یک کیهان است» (Bachelard, 1974: 24). بر این اساس، وقتی چنین خصوصیاتی را برای «خانه» در نظر بگیریم، محقرانه‌ترین منازل هم واجد زیبایی هستند (Ibid: 24). به این ترتیب، در ترسیم فضای دو «خانه»ای که حکم مأوا را برای پرین دارند: کلبه‌ی میان برکه و عمارت پدربزرگ، شباهت‌هایی وجود دارد که باعث تداعی احساس مأواگونه‌ی این دو فضا هم برای پرینِ نوجوان و هم برای خواننده‌ی بزرگ‌سالِ اثر می‌شود، این دو سکونتگاه گرچه از نظر شکل و ظواهر دور از هم هستند اما با یکدیگر به‌وسیله‌ی نیروی «رویا» و خیال‌پردازی مرتبط می‌شوند و به ادراکِ مخاطب نوجوان و بزرگ‌سال راه می‌یابند: «از طریق رویاها، سکونتگاه‌های گوناگون زندگی ما بر یکدیگر راه می‌یابند و گنجینه‌های روزگار قدیم را حفظ می‌کنند» (Ibid: 25).گرچه وضعیت پرین او را مجاب به نقل مکان‌های متعدد می‌کند، اما نیروی خیال‌پردازیِ او در این دو «خانه» به یاری او می‌آید تا رنجِ خاطراتش در شیرینی رویاهای آینده‌اش محو شود؛ «وقتی در خانه‌ی جدید، خاطراتِ سکونتگاهِ قدیمی تداعی می‌شود، ما رهسپار سرزمینِ کودکی که به‌صورت بی‌حرکت پایدار شده است، می‌شویم. بی‌حرکت[1] همچون امری «خارج از حافظه»[2] (Ibid: 25). به این ترتیب، دنیای کودکیِ انسان از طریق فضای پیرامونش بازسازی می‌شود. از جمله عناصری را که به‌صورت پایدار در فضای دو خانه‌ای که قهرمان نوجوان داستان را درپناه خود جای داده‌اند، یعنی کلبه‌ی میان برکه و عمارت پدربزرگ، به تصویر کشیده و موجب انسجام زمان‌های سه‌گانه می‌شوند، می‌توان در دو گروه عمده جای داد. در ادامه گیاهان و رویاها این دو گروه به تفکیک بررسی می‌شود:

۱،۱،۴. وصف گیاهان و گل‌ها

به‌راستی خیال‌هایی که از فضای خانه می‌تراود چگونه نشدنی‌ها را مجسم می‌سازد؟ نیروی رؤیاپردازی را نباید پایین‌تر از سایر نیروهای خدادادی در نظر گرفت؛ زیرا «فقط اندیشه و تجربه نیست که حامی ارزش‌های انسانی‌اند. در رؤیاپردازی نیز ارزش‌هایی است که تعیین‌کننده‌ی عمق انسانیت است» (Ibid: 26). باارزش‌ترین مصداق خیرخواهانه‌ای که ریشه در فضای «خانه» دارد، این است که «خانه سرپناهِ رؤیا است، خانه از رؤیاپرداز محافظت می‌کند، خانه این امکان را به ما می‌دهد تا در آرامش خیال‌پردازی کنیم» (Ibid: 26).گل‌ها و گیاهان نمادی از زیبایی و مایه‌ی آرامش هستند؛ در هر دو فضای کلبه‌ی وسط برکه و کاخ پدربزرگ، وصف گیاهان و گل‌ها به تفصیل بیان شده است.

---

1. Immobile
2. Immémorial

۲،۱،۴. گل‌های کلبه‌ی میان برکه

در فصل پانزدهم رمان، پرینِ نوجوان پس از سپری‌کردن شبی در هوای متعفن و گرفته‌ی اتاق خوابگاه[1]، صبح زود برای استشمام هوای تازه وارد جنگل می‌شود و با پیداکردن کلبه‌ای[2] میان برکه آن را همچون پناهگاهی بسیار دلپذیرتر می‌یابد: «او [پرین] پایین رفت، با جست‌وجو سرانجام بیدستانی در مسیری باریک یافت که به‌زحمت ردِ آن مشخص بود و ظاهراً به کلبه‌ی شکارچیانِ پرنده منتهی می‌شد؛ پرین این راه را در پیش گرفت» (Malot, 1932: 230).

مواجهه‌ی پرین با کلبه و نحوه‌ی ورود او به داخل کلبه، گرچه پرفراز و نشیب است، اما این راهِ ناهموار تداعی ورود به پناهگاه مادرانه است: اما این «ریخت سقوط» (عباسی، ۱۳۹۰: ۸۴) به‌مثابه ترس و واهمه نیست و بالعکس توسط «حرکتی آرام» (همان: ۹۱) تلطیف شده است.

او خود را مقابل دری از نی‌های بافته‌شده، دید، فقط لازم بود در را بکشد تا باز شود. کلبه به شکل مربع بود و تمام محوطه‌ی آن تا سقف پوشیده از نی و گیاهان بلند بود: در چهار طرف آن حفره‌های کوچکی سوراخ شده بود که از بیرون ناپیدا بود، ولی رو به منظره‌های اطراف بود و باعث ورود نور نیز می‌شد؛ روی زمین، لایه‌ای ضخیم از سرخس پهن شده بود؛ [...] (Malot, 1932: 230-231).

رفته‌رفته، پرین، نه‌تنها فضای کلبه، بلکه محوطه‌ی پیرامون آن را بخشی از سکونتگاه خود قلمداد می‌کند. به این ترتیب فضای خانه‌ی جدیدش همزمان «درونی» و «بیرونی» است و این «جابه‌جاییِ مکانی، نماد و تصویری از کندوکاو خویشتن خویش» (کریمیان، ۱۳۸۸: ۸۹) تلقی می‌شود. همچنین، چیزی نمی‌گذرد که پرین این کلبه را همچون قصر آرزوهای خود غرق در گل می‌کند؛ در فصل بیست‌ودوم ، وقتی پرین، دوستش روزالی را به کلبه‌اش دعوت می‌کند، وصفِ گل‌آراییِ کلبه از دیدگاهِ روزالی بیان شده است:

در کلبه باز بود، دسته‌گل‌های گوناگون در چهار کنج کلبه برافراشته بود: یکی از آن‌ها دسته‌ای از گیاه لوئی،(۲) دیگری نی‌های صورتی، این‌یکی زنبق زرد، آن‌یکی دسته‌ای از گل‌های تاج‌الملوک با زنگوله‌های آبی و روی زمین ظروف غذا گذاشته شده بود، روزالی پس از مشاهده‌ی همه‌ی اینها فریادی از سر شادی و شگفتی سر داد که عوض آن‌همه زحمت پرین شد: «چقدر زیباست! (Malot, 1932: 320).

حضور گل‌ها در پناهگاه کلبه، نشانه‌ی دلبستگیِ پرین به این مکان و نشانگر این است که او این فضا را خانه‌ی خود تلقی می‌کند. به بیانی دیگر، از طریق تجسم گل‌های وحشی، خیال‌پردازیِ اتاقی پر از گل در اندیشه‌ی پرین ره می‌جوید چراکه در پناهِ خانه است که خاطره و تخیل یکدیگر را بازمی‌یابند: «نوعی از [نیروی] جاذبه‌ی تصویری، باعث متمرکزشدن تصاویر خیال‌انگیز در گرداگردِ خانه می‌شود» (Bachelard, 1974: 23). بدین منظور، پیوستار زمانیِ حامل «گذشته، حال، آینده» در قالب‌های «خاطره» به‌منزله‌ی زمان گذشته و «رؤیا» به‌عنوان زمانِ آینده توسط نیروی «خانه» در نظم و انسجام فوق‌العاده‌ای قرار می‌گیرد. براساس مفهوم «پدیده‌ی گذرندگی» که در بطن عنصر زمان در جریان است، با واحدهای تجزیه‌ناپذیر روبه‌رو هستیم: «پدیده‌ی گذرنده یک پیوستگی و تداومی از دگرگونی‌های ثابت است که واحدی تفکیک‌ناپذیر را می‌سازند» (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۱). به این معنی که مراحلِ سه‌گانه‌ی «گذشته، حال، آینده» با هم یک کلیّتِ گذرنده را می‌سازند. بنابراین وقتی خاطره‌ای از گذشته تداعی می‌شود، تداعیِ زمانِ حال و آینده نیز با آن «یادآوری» پدیدار می‌شود.

---

1. "la mauvaise odeur de la chambrée" (Malot, 1932 : 226)
2. Une hutte (Malot, 1932 : 229)

به همین ترتیب، به عقیده‌ی باشلار، «خاطره» به منزله‌ی پل به دنیای گذشته و «رؤیا» همچون افقی روبه‌آینده پیوندی عمیق با یکدیگر دارند: «با متوسل‌شدن به خاطراتِ خانه، به ارزش رؤیاهایمان می‌افزاییم» (Bachelard, 1974: 25). در واقع، هراکنون همچون «یادآوری» است برای «اکنونِ» بعدی و به این ترتیب تمام نقاطِ منشأ در پیوستار هوسرل براساس قانون «توالی» و «تعدیل» در نظمی شگفت‌انگیز در ارتباط با یکدیگر قرار دارند. ارتباطِ میان زمان‌های سه‌گانه‌ی «گذشته، حال، آینده» می‌تواند در انواع گوناگون حفظ شود: «گذشته، حال و آینده انواع نیروهای مختلف را به خانه می‌دهند. نیروهایی که اغلب مداخله می‌کنند، گاهی علیه یکدیگر رویارویی می‌کنند، گاهی [نیز] یکدیگر را ترغیب می‌کنند» (Ibid: 26).

۳،۱،۴. گل‌های کاخ پدربزرگ و اتاق پروانه‌ها

طبیعت سرسبز و مزیّن به انواع گل‌ها در فصل سی‌ودوم رمان نیز وجود دارد، این فصل، آغاز ورود پرین به کاخ پدربزرگ و همنشینی با اوست. در مسیر ورودیِ کاخ، آنگاه که پرین و پدربزرگ سوار بر درشکه به سوی خانه پیش می‌روند، وصف هیجان‌انگیز گل‌ها چند سطر را به خود اختصاص داده است: «برای اولین بار او این‌چنین از نزدیک، انبوهِ گل‌هایی دید که تا آن لحظه فقط از دور نگریسته بود، انبوهِ گل‌ها، لکه‌هایی قرمز یا صورتی را روی مخمل تیره‌رنگِ چمنزارِ کوتاه و شاداب تشکیل داده بودند» (Malot, 1932: 468).

البته‌ی این گیاهان زیبا، نه‌تنها در آغاز ورودِ پرین به کاخ پدربزرگ جلوه‌ای بدیع از خود به نمایش می‌گذاشتند، بلکه در اتاقِ پرین که «اتاقِ پروانه‌ها[1]» نام داشت نیز حضوری مداوم داشتند، اما این بار فقط نقشِ آن‌ها دلربایی می‌کرد:

پس از عبور از یک ورودی کوچک و تاریک، او [پرین] خود را درون اتاقی بزرگ و بسیار روشن یافت، پرده‌ای عاجی‌رنگ گسترده بود و پروانه‌هایی به رنگ‌های زنده به‌آرامی به این طرف و آن طرف بال می‌زدند؛ مبلمان از جنس چوب افرای موج‌دار بود و روی فرش خاکستری دسته‌گل‌های وحشی با شکوهِ تمام خودنمایی می‌کردند: گل‌های مروارید، شقایق‌های فلاندرز، گل‌های گندم، آلاله‌های زرد. چقدر شاداب و زیبا بود! (Ibid: 470-471).

به این ترتیب، گل‌ها و گیاهان، همچون نماد طبیعت، در زمان‌های سه‌گانه حضور دارند: در زمان گذشته‌ی پرین، هنگامی که در کلبه‌ی میان برکه پناه گرفته بود؛ در زمان حال که در اتاق پروانه‌های کاخِ پدربزرگ در حال گذر است و زمان آینده‌ای که در پیش‌بینی‌های پرین درباره‌ی زندگیِ آینده‌اش در همین «خانه» تداوم می‌یابد. همچنین، جمله‌ی تحسین‌آمیزی که در قالب نقل قول مستقیم[2] از روزالی پس از مشاهده‌ی کلبه‌ی پر از گل پرین به زبان آمده شده بود: «چقدر زیباست!» (Ibid: 320)، مدتی بعد، همان جمله را پرین با دیدن اتاق زیبایش در خانه‌ی پدربزرگ زمزمه می‌کند ولی این بار در قالب نقل قول غیرمستقیم آزاد[3] قرار دارد: «چقدر شاداب و زیبا بود!» (Ibid: 471). در واقع، حضور زمان‌های سه‌گانه در فضای «خانه» است که باعث ترکیب خاطرات و شکل‌گیریِ رؤیا می‌شود. پیش از مستقرشدن پرین در کلبه‌ی میان برکه او شبی را در خوابگاه سپری کرده بود، در ترسیم فضای آن اتاق و چیدمانِ تخت‌ها، راوی به تفصیل درباره‌ی جنس تخت‌ها و ملحفه‌ها با ارائه‌ی ادراکی مملو از حس‌آمیزی توضیح داده بود: از زبری و زمختی ملحفه‌ها که با درک حس لامسه همراه است و کارکرد حس بویایی در توصیف بوی ترشیدگی و متعفن اتاق تا کارکرد حس شنوایی از طریق وصف جیغ‌های مداوم و گوشخراش دخترهای هم‌اتاقی. اما در این میان، اثری از عنصری که نشان‌دهنده‌ی گیاهان

---

1. La chambre des papillons
2. Le discours direct
3. Le discours indirect libre

و طبیعت باشد یا حتی اشاره‌ای به نقوش گیاهی وجود نداشت، بالعکس از زمان ورود پرین به مسیر جنگلی و یافتن کلبه‌ی میان برکه، سراسرِ روایت سرشار از وصف گل‌ها و گیاهان و عناصر زیبای طبیعت است. این توصیف‌ها، چند فصل بعد، وقتی پرین راهیِ خانه‌ی پدربزرگ می‌شود از سر گرفته می‌شود. به تعبیری دیگر، کنش گل‌آراییِ کلبه نشانه‌ای است که خواننده را از پیش برای ورودِ پرین به قصری پر از گل آماده می‌کند و این نشانه‌ی وجود انسجام در روایت است: «هر روایت منسجمی، فارغ از اینکه استنباط‌های ناشی از آن تاچه‌اندازه مبهم و پوشیده باشند، امکان می‌دهد تا میان کنش‌ها، رویدادها و شخصیت پیوندهای استنباطی بیشتری برقرار کنیم، پیوندهایی که از استنباط‌های ما درباره‌ی کنش‌ها و رنج‌های افراد واقعی موجه‌ترند» (کوری، ۱۳۹۱: ۲۰۲) بدین ترتیب، پرین با تزئین کلبه با گل‌ها و گیاهان، نه‌تنها کلبه را همانندِ خانه‌ی خود می‌کند، بلکه زمینه‌ی درونی برای ایجاد پیوستگی میان زمانِ گذشته و آینده را به‌طور ناخودآگاه نزد مخاطب مهیا می‌سازد. بنابراین، راوی درصدد است تا در وصف فضای دو مکانی که حکم خانه را برای پرین دارند از ترسیم نقوش گیاهی بهره برده تا از این رهگذر، تصویر تلطیف‌شده‌ای که یادآور خانه است را تداعی کند.

۴. ۲. ترکیب خاطرات و رؤیاها در اتاق پروانه‌ها

قدرت خاطره مدیون نیروی «یادآوری» است که به‌زعم هوسرل مایه‌ی پیوند گذشته و حال است (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۶-۵۰۷). همان‌قدر که زمانِ گذشته، همچون مرحله‌ای پایدار در پیوستار زمانی‌مکانی ادراکِ ما حضور دارد، نیروی پایداریِ خاطرات مدیونِ فضایی است که در ظرفِ آن جاری‌اند. «توسط فضا، و در درونِ فضا است که ما می‌توانیم ذراتِ واضحی از مدت عینیت‌یافته به‌واسطه‌ی اقامت‌های طولانی را دریابیم» (Bachelard, 1974: 28). به این ترتیب، خاطرات همواره مکانمند هستند، چون برخلاف رؤیاها و پیش‌بینی‌های آینده، خاطره‌ی پیوستاری زمانی است در مکانی مشخص و معین: «خاطرات ساکن و بی‌حرکت هستند، به‌ویژه از آن نظر که مقاوم هستند تا بهتر مکانمند شوند» (Ibid: 28). در فصل سی‌ودوم رمان که به دوران زندگیِ پرین در کاخِ باشکوه پدربزرگ مربوط است، شاهد تداعی رؤیاهای پرین در پرتوِ خاطره‌ی زندگی‌اش در کلبه‌ی میان برکه هستیم که در قالب خیال برآمده از منظره‌ی باغ، جانِ دوباره می‌گیرد:

در طول این مدت، پرین آرنج خود را به پنجره‌ی اتاقش تکیه داده بود، درحالی‌که به منظره‌ی مقابلش نگاه می‌کرد، غرق رؤیا بود: چمنزارِ پرشکوفه‌ی باغ، کارخانه‌ها، روستا با خانه‌هایش و کلیسا، مراتع، شیارهایی که آب نقره‌فامِ آن‌ها زیر پرتوهای مایل خورشید شامگاهی می‌درخشید، و روبه‌رویش، از سویی دیگر، کنده‌درختی که روی آن نشسته بود، روز ورودش، و جایی که میان نسیم شبانه صدای گوشنواز مادرش را شنیده بود که زمزمه می‌کرد: «تو را خوشبخت می‌بینم (Malot, 1932: 475).

رؤیای پرین در حال تحقق بود، او با مرور گذشته و جمله‌ای که مادرش در واپسین لحظات زندگی گفته بود، نظم زنجیرواری از وقایع «گذشته، اکنون، آینده» را درک می‌کند و به واسطه‌ی یادآوریِ واپسین سخن مادرش، تجربه‌ی گذشته‌ی دور را از طریق «دوباره تجربه‌کردن» (هیل، ۱۳۹۶: ۴۳-۴۴) وارد پیوستار گذشته‌ی نزدیک می‌کند. او این رؤیاها را در اتاق خودش واقع در خانه‌ی پدربزرگش که آرزوی ملحق‌شدن‌شان را داشت، از سر می‌گذراند. در واقع، یادِ مادر پرین بر فضای پر از آرامش این «خانه» می‌افزاید و همچون نوری تابان الهام‌بخشِ اوست: دو واژه‌ی «مادر» و «خانه» در ارتباط مستقیم با یکدیگر ادراک می‌شوند: خانه تداعی‌کننده‌ی صفت مادرانه است: «مادرانگیِ خانه[1]» (Bachelard, 1974: 27).

[1]. La maternité de la maison

و این بهعلت ویژگیِ محافظتکنندگیِ خانه است. زیرا «خانه [دورهی] کودکیِ ساکن را در میان بازوان خود میگیرد» (Ibid: 27). گرچه در کاخِ پدربزرگ اثری از مادر بهصورت ملموس دیده نمیشود، اما همانطور که در جملهی بالا، نقل قولی از مادرِ پرین آمده است، یاد او همواره در قلبِ پرین جاری و مایهی آرامشش است: چون در فضای «خانه» است که میتوانیم «با تداعی تجربهی حمایت خود را آرام کنیم» (Ibid: 25). درنهایت، پیوستگیِ زمان گذشته به آینده و بالعکس در جملهی زیر بهخوبی ارتباط و همگرایی میان زمانهای سهگانه را به تصویر میکشد: «وقتی سوت کارخانهها پایانِ کار را اعلام کرد، او [پرین] همچنان در بالکن اتاقش میان رؤیاهای خود در پرواز بود، ولی این ضربات گوشخراش سوت کارخانه بود که او را از آینده به واقعیتِ کنونی بازگرداندند» (Malot, 1932: 476).

بدینترتیب، حتی وقتی که پرین در کاخِ پدربزرگش پناه گرفته است، جایی که آرامشش بسیار بیشتر از کلبهی میان برکه است، رؤیای او دربرگیرندهی تصاویری از زمانِ گذشته میشود. در راستای دریافت کارکرد فضا در ادراک از زمان؛ ارتباط میان زمان و فضا به زعم باشلار این گونه ترسیم میشود:

«گاهی بر این باوریم که خود را درونِ زمان بازمییابیم، درحالیکه ما فقط پیوستگیِ لحظاتِ ثابتشده در فضای پایدار وجود را درک میکنیم، وجودی که نمیخواهد در جریان [گذرندگی] باشد. این وجود، وقتی در گذشته به جستوجوی زمانِ ازدسترفته است، میخواهد که پروازِ زمان را به حالت تعلیق درآورد. در میان آن هزار حفره، این فضا است که زمانِ متراکمشده را در برمیگیرد. این کارکردِ فضا است» (Bachelard, 1974: 27).

بدینترتیب، فضایی که پرین را احاطه کرده است مانع پیشرویِ پروازِ زمان در ذهن او میشود، زیرا صدای سوت کارخانه به تصویرسازیِ کارخانه میانجامد: تصویری که مکانمند است. در واقع، نزد پرین بهعنوان قهرمان نوجوان و همچنین نزد خوانندهی رمان، زمانِ متراکمشده از رهگذر ادراک فضا انسجام مییابد و در پیوستاری منظمِ قرار میگیرد.

۵. نتیجهگیری

برای پاسخ به این پرسش که چه ارتباطی میان پیوستار زمانهای سهگانه با فضای «خانه» وجود دارد، ابتدا پس از مروری بر نظریهی زمان نزد هوسرل و آراء گاستون باشلار دربارهی ماهیت فضای خانه در *بوطیقای فضای* او، سعی شد نمود ادراکات فوق را نزد پرین، قهرمان نوجوان رمان *باخانمان* بازیابیم. در واقع، برای دریافت چگونگی پیوستگیِ زمانهای گذشته، حال، آینده در فضای خانه نزد ادراکِ انسان، باتوجهبه نظریهی «بازنمایی ادراک» هوسرل، استمرار ادراک زمانی با ادراک مستمر از فضا همراه است و بنابر پدیدارشناسیِ زمانِ هوسرل، به لطف فرایند «یادآوریِ نزدیک» (رشیدیان، ۱۳۸۴: ۵۰۶) است که ادراک مستمر از زمان محقق میشود. همچنین، برای ادراک مستمر از سه زمان گذشته، حال، آینده به ارزش زمانی هرکدام اشاره شد؛ ارزش زمانِ حال که در حدّواسط آینده و گذشته قرار دارد، مدام در سایهی گذشته یا آینده تأویل میشود و همین امر مانع تفکیک کاملِ نمودِ زمان حال از نمودِ زمان گذشته و آینده میشود. همچنین، براساس نظر باشلار، از آنجا «خانه» سکونتگاهِ ناخودآگاهِ خویشتن است (Bachelard, 1974: 19)، این سکونتگاه خاطرات پیشین را در حافظهی خود نگاه داشته و تبدیل به «قلمروِ کودکیِ راکد» (Ibid: 25) میشود. در نمونههای انتخابشده، پیوستگیِ زمانهای سهگانه در فضای انواع خانههایی که پرین درپناه آن آرام میگیرد و نحوهی ترکیب تداعی خاطره با شکلگیری رؤیامورد تحلیل قرار گرفت.

در کلبه‌ی میان برکه و در خانه‌ی پدربزرگ، به‌عنوان مکان‌هایی آرام‌بخش، امکان ادراکِ سه زمان گذشته، حال، آینده فراهم می‌شود. اما در خوابگاهی که او به‌صورت موقت اوقات خود را در آن سپری کرده بود، چنین گستره‌ای از پیوستار زمانیِ ادراک وجود ندارد. باتوجه‌به توضیحاتی که باشلار در *بوطیقای فضا* از قدرتِ فضای «خانه» و «کلبه» همچون مأوایی برای پیوند خاطره و رؤیا ارائه داده است و براساس جزئیاتی که هکتور مالو از تصویر فضای کلبه‌ی میان برکه و اتاق پرین در خانه‌ی پدربزرگ ترسیم می‌کند و همچنین نحوه‌ی مواجهه‌ی پرین با این دو فضا، ما می‌توانیم کلبه‌ی میان برکه و همچنین کاخ پدربزرگ را به‌عنوان فضای «خانه» به معنیِ پناهگاه برای این دختر نوجوان قلمداد کنیم؛ زیرا به‌زعم باشلار، محیط این دو خانه همچون خلوتگاه درونی قلمداد می‌شود. سپس، ارتباط میان پیوستگی زمانی‌مکانی ادراک با فضای این خانه‌ها و چگونگی پیوند زمان‌ها در این فضا را واکاوی کردیم. برای قهرمان نوجوان داستان، کلبه‌ی میان برکه آشیانه‌ای است به منزله‌ی بستر تداعیِ خاطره و نقشِ خیال و همین‌طور به‌مثابه پلی اسرارآمیز به آن سوی رؤیاهایش، رؤیاهایی که او خود را در کنار پدربزرگ دوست‌داشتنی‌اش می‌بیند. رؤیاهایی که سرانجام از پشت پنجره‌ی اتاقِ پروانه‌ها، اتاقی که به او در خانه‌ی پدربزرگش داده‌اند، سر بر می‌آورد. زمانِ گذشته‌ی سپری‌شده در کلبه‌ی میان برکه به رؤیای خانه‌ی پدربزگش در آینده‌ای روشن گره می‌خورد. بنابراین، در رمان *باخانمان*، فضا شکل‌دهنده‌ی زمان است و آن را مجسم می‌سازد. نزد پرین، دخترک قهرمانِ داستان مالو، زمانِ گذشته از طریق فضای آرامش‌بخش پناهگاه‌هایش تداعی می‌شود و همزمان رؤیای آینده را ترسیم می‌کند؛ زیرا «خانه» همان افق پدیداری رؤیاها و محل تحقق خاطراتِ گمشده است.

یادداشت‌ها

(۱). عنوان اصلی این اثر به زبان فرانسه که این پژوهش براساس آن استناد شده است عبارت است از: *La poétique de l'espace*

** ترجمه‌ی انگلیسی به فارسی این اثر با عنوان *بوطیقای فضا* چاپ شده است.

(۲). گیاه لوئی به فرانسوی massette نام دارد و نام علمی آن Typha latifolia است. (مترجمان)

منابع

آقاجری، جواد؛ صحرایی، علیرضا. (۱۳۸۹). «شرحی بر رهیافت و روش پدیدارشناسی و نتایج آن در علوم سیاسی». *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۳ (۱۲)، ۸-۳۷. https://sanad.iau.ir/Journal/prb/Article/1066370

پناهی‌آزاد، حسین؛ علیزمانی، سعید. (۱۳۹۳). «تبیین و نقد پدیدارشناسی دین». *کلام اسلامی*، ۲۳ (۹۰)، ۱۲۷-۱۴۲. https://www.kalamislami.ir/article_61705.html

جاهدجاه، عباس. (۱۳۹۱). «بررسی جایگاه «زمان» در اشعار روایی کودکان». *مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*، ۳ (۱)، ۱۸-۱. https://doi.org/10.22099/jcls.2012.421

رشیدیان، عبدالکریم. (۱۳۸۴) *هوسرل در متن آثارش*. تهران: نشر نی.

زهاوی، دان. (۱۳۹۲). *پدیدارشناسی هوسرل*. ترجمه‌ی مهدی صاحبکار و ایمان واقفی، تهران: روزبهان.

صفری‌صدیق، رزیتا؛ شایگان‌فر، نادر. (۱۴۰۱). «تاملی در وجوه پدیدارشناسانه مینیمالیسم در گستره طراحی گرافیک». *مطالعات تطبیقی هنر*، ۱۲ (۲۴)، صص ۱۳-۲۷. http://dx.doi.org/10.61186/mth.12.24.13

عباسی، علی. (۱۳۹۰). *ساختارهای نظام تخیل از منظر ژیلبر دوران؛ کارکرد و روش‌شناسی تخیل*. تهران: علمی و فرهنگی.

کریمی، فائزه؛ ظاهری‌عبده‌وند، ابراهیم. (۱۴۰۲). «تحلیل زمانمندی روایت در داستان‌های بازنویسی آذریزدی از مثنوی برای کودکان (براساس نظریه‌ی ژنت و نیکولایوا)». *مطالعات ادبیات کودک دانشگاه شیراز*، ۱۴ (۱)، ۱۸۹-۲۱۸.
https://doi.org/10.22099/jcls.2022.43047.1918

کریمیان، فرزانه. (۱۳۸۸). «فضا و کارکرد تخیل در اثر ژان ژیونو: *شاه سرگرمی ندارد*». *نقد زبان و ادبیات خارجی*، ۲(۱)، ۸۷- ۱۰۳. https://clls.sbu.ac.ir/article_99267.html

کوری، گریگوری. (۱۳۹۱) *روایت‌ها و راوی‌ها*. ترجمه‌ی محمد شهبا، تهران: مینوی خرد.

گروسی، عطیه؛ صادقلو، طاهره. (۱۴۰۰). «شناسایی عوامل موثر بر ادراک گردشگران روستایی از ریسک مخاطرات محیطی و تأثیر آن بر رفتار سفر گردشگر». *مطالعات مدیریت گردشگری*، ۱۶ (۵۵)، ۲۹۳-۳۱۸.
https://doi.org/10.22054/tms.2021.58317.2481

لیوتار، ژان فرانسوا. (۱۳۷۵) *پدیده‌شناسی*. ترجمه‌ی عبدالکریم رشیدیان، تهران: نی.

ملایی، رضا. (۱۳۹۶) «تبیین واقعیت پدیدار و روش پدیدارشناسی براساس فلسفه هوسرل و بازسازی آن براساس فلسفه صدرالمتألهین». *اسلام و مطالعات اجتماعی*، ۴ (۱۶)، ۹۱-۱۱۵. https://doi.org/10.22081/jiss.2017.64513

نجفی‌افرا، مهدی؛ خالدنژاد، شیوا. (۱۴۰۰) «مؤلفه‌های پدیدارشناختی معرفت‌شناسی ابن سینا: با اتکاء به مبانی پدیدارشناختی هوسرل». *پژوهش‌های معرفت‌شناختی*، ۱۰ (۲۲)، ۷-۲۶.
https://sanad.iau.ir/Journal/aadab/Article/1064149

Bachelard, G. (1974). *La poétique de l'espace*. Paris: Presses universitaires de France. [In French]

Charderon, H. (2022). "De l'homme machine à l'homme social, la ville industrielle dans Sans Famille et En Famille d'Hector Malot". *Convergences Francophones,* 7 (1), 14-27. [In French]

Crang, M. & Thrift, N. (2003). *Thinking space*. London and New York: Routledge.

Danset-Leger, J. (1988). *L'enfant et les images de la littérature enfantine*. Bruxelles : Pierre Mardaga. [In French]

Kahnamouipour, J & Khattate, N. (2023). *La critique littéraire*. Tehran : Samt. [In French]

Kohnen, M. (2020). *L'enfant esclave dans l'œuvre d'Hector Malot : Une figure ambivalente du Roman naturaliste*. France : Peter Lang Éditions. [In French]

Lefebvre, Th. (2007). "Un personnage d'Hector Malot". *Revue d'Histoire de la Pharmacie*, 94 (356), 525-526. [In French]

Le Run, J. L. (2006). "L'enfant et l'espace de la maison". *Enfances & psy*, 33 (4), 27-36. [In French]

Malot, H. (1932). *En famille*. Paris: Édition Ernest Flammarion. [In French]

Nojoumian, A. (2006). Poetization of Space in *One Hundred Years of Solitude*. *Research in Contemporary World Literature [Pazhuhesh-e Zabanha-ye Khareji]* 27, Special Issue in English. 41-51.
https://journals.ut.ac.ir/article_12424.html

Pincet, Y. (2002). "Hector Malot, romancier de la jeunesse active et volontaire". *Revue de littérature comparée*, 304 (4), 479-491. [In French]

Delahaye, Ch. & J. P. (éd.), (2019). *Hector Malot, l'écrivain instituteur*. *Cahiers robinson*, n°45. France : PU Artois. [In French]

Vion-Dury, J. ; Grasssin, J. M. ; Westphal, B. (2001). *Littérature et espaces*. Limoges : Presses Universitaires de Limoges. [In French].